THE RHETORICAL EFFECTS OF PROVERBS

Aurelia Nicoleta Petre

PhD Student, "Ovidius" University of Craiova

Abstract: This paper proposes to analyze the discursive and meta-discursive properties in the paremiological statements, their ability to integrate logically in the discourse and the relationship between these ones and the discursive sequences they are inserted in. The approach for their evaluation is the analysis realized from the perspective of the theory of pertinence and speech acts. The analysis revealed that the discursive properties of the proverbial statements are reflected by their ability to signal modifications in the " speaker`s cognitive universe " and that they are observed in the context to the extent that the perspective they impose or they modify, create a communicative effect in contact with other discursive elements.

Keywords: proverb, properties, background, update, connectors

Procedeele stilistice și mijloacele gramaticale reprezintă cele mai importante mecanisme de structurare și conturare a identității lingvistice și expresive ale formulelor sentențioase iar apelul la acestea în conversație și în discursul public este destul de frecvent. Proprietățile discursive și metadiscursive ale enunțurilor paremistice, capacitatea lor de a se integra logic în discurs și raportul dintre acestea și secvențele discursive în care sunt inserate pot fi evaluate doar analizând-le din perspectiva teoriei pertinenței și a actelor de limbaj. Proprietățile discursive ale paremiilor sunt reflectate de capacitatea acestora de a semnala modificări în « *universul cognitiv al vorbitorului »*[1] iar inventariind succint aceste proprietăți observăm că :

a. – Proverbele sunt observabile în context în măsura în care perspectiva pe care o impun sau o modifică creează un efect comunicativ, în contact cu alte elemente discursive.

[1] .SPERBER, D., WILSON, D. ,1986 / 1989, trad. fr., La Pertinence. Communication et cognition, Paris, Editions de Minuit, p.38

BDD-V2073 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 21:00:24 UTC)

b. - Proverbele exprimă judecăți de valoare[2] acestea fiind utilizate pentru a sublinia însemnătatea unor evenimente și contexte reale ilustrate în discurs[3].Formulele paremistice asigură prin convergențele pe care le afirmă, succesiunea logică între ipoteza și concluzia unui anumit segment discursiv. Emitentul se folosește de potențialul evaluativ al formulei paremistice valorificându-l pentru a formula o concluzie. Prin conținutul lor proverbele au capacitatea de a determina modificări în orizontul de înțelegere al interlocutorului determinându-l să adere la raționamentul conclusiv al emitentului exprimat prin intermediul proverbului. Astfel putem vorbi de o viziune paralelă în planul reprezentării discursive cea din discursul vorbitorului și cea prezentă în proverb care validează și îi atribuie autoritate.

c. – Proverbul are capacitatea de a sintetiza o aumită situație sau de a sugera sau imprima un comportament sau o acțiune iar Norrick la rândul său subliniază că formula sententioasă exprimă succint sintetizând[4], cel mai adesea, discursuri cu valoare narativă sau argumentativă .Vorbitorul face apel la proverb pentru a conferi expresivitate discursului și a da forța unui raționament efectuând uneori substituiri in interiorul formulei paremiologice și reconfigurând-o pentru a o adapta la context.[5]

d. – Formulele paremistice au rolul de a reflecta intențiile comunicative ale locutorului .Dacă ar fi să se cuantifice rolurile indeplinite de formulele sentențioase pentru a asigura exprimarea intenției de comunicare ar trebui să țină cont de dinamica raportului dintre proverb și context pentru a se observa convergența sau divergența dintre ceea ce locutorul vrea să transmită și ceea ce înțelege interlocutorul său.

Proprietatea paremiilor de a reflecta modificările ce se produc în universul cognitiv al emitentului poate fi analizată și printr-o abordare din perspectiva teoriei actelor de limbaj. dovedește că formulele sentențioase reprezintă acte de vorbire indirecte[6]. Din perspectiva lui Gibbs, capacitatea retorică a paremiilor « provine din recunoașterea tacită a tensiunii între mesajul concret al enunțului paremiologic și proprietatea acestuia de a ilustra teme abstracte . O observație similara îiaparține lui Honeck, pentru care proverbul, ca înțeles figurat, este

[2] NORRICK, N.R. ,1981, "Proverbial Linguistics: Linguistic Perspectives on Proverbs. Trier: L.A.U.T., 1981, p.16
[3] HOFFMAN/ HONECK , 1980, Cognition and Figurative Language. Lawrence Erlbaum, Hillsdale, New Jersey, p.137
[4] Această capacitate sintetică a proverbului a fost analizată în lucrări de referință din literatura de specialitate românească de către paremiologi de marcă precum Negreanu 1983,Tabarcea 1982, Ruxăndoiu 2003.
[5] Pentru exemple referitoare la tehnicile de reconfigurare și importanța lor a se vedea Dumistrăcel, 2006
[6] Conform lui Searle (1979 : 33), actul de vorbire indirect se manifestă ca un raport între un act ilocuționar primar și unul secundar. Cel primar ,adică « sensul neliteral » este realizat prin intermediul celui secundar adică a « sensului literal ».

BDD-V2073 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 21:00:24 UTC)

despre sine, ca înțeles literal »[7]. Formulele sentențioase releva prin urmare existența unei « bucle semantice ». În viziunea lui Anscombre diferența între emițătorul primar și emițătorul secundar este netă. Apelul la o formulă sentențioasă presupune existența unui raport între emitentul secundar adică locutorul individual și comunitatea ca emitent primar. În viziunea unor psihologi precum Honeck sau Gibbs enunțul paremistic reprezintă un act de limbaj ce se reflectă în el însuși iar din punctul de vedere al adepților pragmaticii, precum Norrick sau Anscombre, acesta este un discurs despre discurs. Însă oricare ar fi perspectiva din care este abordat acest aspect, esențial este raportul dintre proverb și contextul în care acesta se manifestă. Astfel, raportat la contextul comunicațional, proverbul este purtător al unei duble stratificări conceptuale : una generică, abstractă și cealaltă situațională, concretă. Puntea de legatură între cele două stratificări se realizează fie inductiv dinspre contextualul concret către esențialul gnomic fie prin deducție dinspre esențialul gnomic către contextualul concret. Făcând apel la proverb, locutorul își plasează discursul pe două coordonate :

1. pe cea sapiențială, gnomică apriorică actului de vorbire individual exprimând forța discursivă unui emitent supra-individual, primar ;
2. pe cea individuală, în care folosirea proverbului îl pozitionează pe vorbitor în ipostaza de emițător secundar .

Această dublă poziționare caracterizează actele de limbaj indirecte. Făcând recurs la proverb, vorbitorul are posibilitatea să își emită mesajul « camuflându-și » intenția în sfera conceptuală a formulei sapiențiale pe care o utilizează eludând expunerea propriilor judecăți în discurs și / sau evitând un posibil dezacord din partea receptorului în ceea ce privește opiniile vehiculate. Un aspect important în abordarea raportului dintre proverb și contextul în care acesta se manifestă ține de analiza conectorilor discursivi prin care se realizează trecerea de la registrul personal în care are loc comunicarea la cel sapiențial al formulei paremiologice. Actualizarea proverbului în discurs « se manifestă prin adecvare, ceea ce înseamnă că proverbele sunt introduse de mărci care evidențiază calitatea lor de elemente ale unui tezaur de înțelepciune populare »[8]. Formularea fixă a proverbului « se impune mai autoritar atunci când proverbele sunt introduse în context printr-un constituent sintagmatic care le anunță »[9] .În ceea ce privește structura conectorilor care introduc formula sapiențială aceștia se clasează

[7] Ioan Milică, “Vorba ceea”, Editura Junimea, Iași, 2013,p.166
[8] ANSCOMBRE, J.-C. ,1994, Proverbes et formes proverbiales : valeur evidentielle et argumentative. Langue française 102, pp. 99.
[9] . RUXANDOIU, P., 1972, Proverbul, element de educaţie, în: Educaţie şi limbaj, Bucureşti, p. 200

BDD-V2073 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 21:00:24 UTC)

în două categorii: conectori "verbali" de exemplu « un proverb spune că, o vorbă din bătrâni spune că etc » și conectorii « nominali » cum ar fi « vorba ceea, vorba proverbului etc. ». Conectorii, prin prezența sau absența lor, au o mare importanță în stabilirea tipurilor de actualizare. Există trei tipuri de actualizare : cea directă sau personală, cea indirectă sau impersonală și cea de tip mixt.

1. Elementul ce caracterizează actualizarea personală este lipsa conectorilor ce marchează inserarea paremiei în context și trecerea în prim-plan a « vocii » locutorului acesta contopind formula paremistică în discursul său.

2. În ceea ce privește actualizarea impersonală, aceasta se remarcă prin existența conectorilor de fixare paremistică ce trimit în plan secund "vocea" locutorului mesajul său fiind escamotat în sfera conceptuală a formulei paremistice.

3. Actualizarea mixtă împrumută caracteristici atât de la actualizarea personală cât și de la cea impersonală. În acest caz paremiile sunt înglobate în discursul locutorului iar conectorii de fixare reprezintă doar inserări simple cu rolul de a sublinia că mesajul ce urmează a fi transmis e parte din « tiparul gnomic » fără a mai îndeplini rolul de a « dizolva » vocea locutorului în cea a comunității care vehiculează proverbul.

Pentru toate aceste tipuri există grade de actualizare contextuală, fiecare grad subliniind în ce măsură este fidelă actualizarea proverbului la context.

1. Redarea proverbului ca atare reprezintă gradul cel mai înalt de fidelitate.

2. Adaptarea acestuia la context prin adăugirea sau suprimarea anumitor constituenți reprezintă un grad mai scăzut de fidelitate. Aceste distorsiuni duc adesea la transformarea proverbului în antiproverb[10].

3. Parafrazarea proverbului într-o situație anume presupune un coeficient și mai scăzut de fidelitate față de forma originală a proverbului .

4. Însă la cel mai scăzut nivel de fidelitate formală se situează aluzia proverbială în care se păstrează din proverb măcar unul din elemente care asigură reactivarea enunțul paremistic în constiința colocutorului.

În ceea ce privește actualizarea directă, aceasta poate fi întâlnită în cazul:

a. proverbelor care sunt exprimate ca atare (ex. Cine sapă groapa altuia cade singur în ea.).

b. proverbelor care sunt adaptate (ex. Cine sapă groapa altuia se umple de nămol.). Locutorul modifică formula proverbială punând în locul secvenței " cade singur în ea" o alta ce îi

[10] Termenul (în germ. Sprichwort) a fost întrebuințat și pus în circulație de către paremiologul W. Mieder pentru a numi orice distorsionare de formă a unui proverb cu intenția de a obține diverse efecte stilistice.

BDD-V2073 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 21:00:24 UTC)

aparține cu scopul de a da o nuanță umoristică și pentru a înlesni acceptarea celor spuse de către colocutor.

c. proverbelor care sunt parafrazate (ex. Săpăm groapa altuia și cădem toți în ea). Acest tip de parafrazare ironică implică apariția unor opoziții (număr, persoană) ceea ce conduce la o modificare a identității formulei paremistice.

d. proverbelor care se transformă în aluzie proverbială. Prezența unui constituent din formula paremistică inițială în discursul locutorului indică « ancorajul gnomic » acesta redeșteptând în constiința colocutorului întreaga formulă paremistică.

În actualizarea indirectă :

1. proverbul este rostit ca atare (ex. O vorbă veche din bătrâni spune că *cine se aseamănă, se adună).* În acest caz « eul » discursiv al locutorului se identifică cu « vocea » înțelepciunii ancestrale a poporului, expresia paremiologică introductivă « o vorbă» care stabilește conexiunea dintre discursul vorbitorului și idea exprimată de proverb este caracterizată de atributele clișeu *veche* și *din bătrâni* ce au rolul de a valida mesajul exprimat de proverb și de a-i sublinia forța sapiențială.

2. proverbul este adaptat : « *Cine se scoală de dimineață, obosește repede* ». În acest caz, enunțul paremistic reflectă un raport de tip cauză – *se scoală de dimineață* – efect – *obosește repede* . Enunțul este deformat înlocuindu-se al doilea segment cu o formulă nouă cu scopul de a-l adapta necesităților unui nou context ce reflectă un alt sistem de valori conferindu-i totodată și o nuanță umoristică.

3. Proverbul este parafrazat : « *Oameni noi, metode vechi*. Un vechi proverb românesc spune că *bunele obiceiuri se păstrează* ». Modificarea formulei « *Obicei nou, în țară veche* » prin înlocuirea termenilor *obicei* și *țară* cu *oameni* respectiv *metode* , permite inserarea în discurs a parafrazei paremistice (« *bunele obiceiuri se păstrează* »), iar formula introductivă conectoare « *un vechi proverb românesc spune că »* accentuează forța discreditării pe care formula modificată « *oameni noi, metode vechi* » o declanșază.

4. Proverbul se transformă în aluzie proverbială : ex. « *Există o vorbă la noi, cu ulciorul, și mai există alta, cu lupul ».* Aceste aluzii paremistice denotă potențialul stilistic și pragmatic al exprimării eliptice. Din formulele proverbiale *Ulciorul nu merge de multe ori la apă* și *Lupul își schimbă părul, dar năravul ba* se mențin « în planul de suprafață al discursului doar elementele proverbiale nucleare sau cuvintele-cheie » [11].

[11] DUMISTRACEL, S., 2006, Limbajul publicistic, Iași, Institutul European, p. 173

BDD-V2073 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 21:00:24 UTC)

Actualizarea mixtă poate fi întâlnită în cazul în care:

1. Proverbul este redat: ex. « (…) Dar, vorba proverbului: *fiecare pasăre pe limba ei piere* ». În acest caz, conectorul paremistic « *vorba proverbului* » este utilizat doar cu scopul de a indica identitatea formulei proverbiale locutorul neintenționând să-și dizolve « eul » discursiv în « vocea » comunității.

2. Proverbul este adaptat : ex. « *Ştii cum e aia cu cine sapă groapa altuia* ». Elementul metadiscursiv « aia » reprezintă o reminiscență a formulei introductive conectoare « vorba aia » ce scoate în evidență faptul că în astfel de contexte valorificarea proverbului oscilează între actualizarea directă și actualizarea indirectă. Receptorul trebuie să aibă capacitatea de a recunoaște și de a reconstitui mental întreaga formulă paremistică și după suprimarea unui segment, pornind doar de la secvența pe care o recepționează.

3. Proverbul este parafrazat : ex. « Când sunt mai multe moașe, cunoașteți proverbul cu copilul care rămâne cu buricul netăiat ». Parafrazarea formulei paremiologice *Copilul cu mai multe moașe rămâne cu buricul netăiat* este despărțită în două segmente de formula de ancoraj paremistic « *proverbul cu* » care are rolul de a reliefa discontinuitatea sintactică dintre planul expresiei conectoare și planul parafrazei proverbiale.

4. Proverbul devine aluzie : ex. « (…) *știi cum e cu năravul lupului..* » Element ce face parte din conectorul paremiologic « (vorba) aia cu », prepoziția *cu* aparține planului enunțării și nu celui al enunțului, deci, prin urmare, se poate vorbi de o actualizare mixtă. Se pot observa două tendințe : locutorul dorește pe de o parte să insereze, direct fără să facă apel la un conector paremiologic, aluzia referitoare la « *năravul lupului* », pe de altă parte, identificarea cuvintelor-cheie ca unități lexicale ce aparțin unei anumite formule paremistice conduce la activarea unui rest de conector paremistic, actualizarea directă combinându-se astfel cu cea indirectă.

Exemplele și explicațiile mai sus menționate justifică aserțiunea că ostensivitatea paremiilor se dovedește a fi atât deductivă cât și inductivă.

Ostensivitatea deductivă evidențiază potențialul unei formule paremistice de a orienta și conduce secventa discursivă în care este invocată : ex. *« Un proverb românesc spune că ziua bună se cunoaște de dimineață. De asemenea se poate spune și că anul bun de la început se cunoaște ».*Formula paremistică reprezintă matricea sintactico-semantică cu ajutorul căreia va prinde contur secvența discursivă. Apelul la formula paremiologică indică

BDD-V2073 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 21:00:24 UTC)

actualizarea înțelesului potențial, generic ca înțeles contextual, individual. Coordonata deductivă pe care se înscrie raportul între paremie și contextul său de actualizare este cea care pornește de la general și se îndreaptă către particular.

Ostensivitatea inductivă scoate în evidență proprietatea unei secvențe discursive de a semnala apelul la o formulă paremiologică : ex. « (…) ceea ce evidențiază că proverbul *graba strică treaba* se poate aplica cu success în cazul de față". În acest caz, formula paremistică utilizată oferă autoritate secvenței discursive pe care o rezumă. Înțelesul contextual, individual este confirmat de, și înglobat în înțelesul potențial, generic al paremiei. În ceea ce privește raportul dintre context și proverbul care i se potrivește, acesta se situează pe coordonata inductivă care pornește de la particular și conduce către generalizare.

Proverbele sunt acte de limbaj indirecte iar înțelegerea lor ca atare reprezintă un avantaj pentru analiza stilistico-pragmatică a raportului proverbului cu secvența discursivă în care acesta se manifestă. Paremiile sunt considerate formule cu valoare constatativă ce reflectă experiența ancestrală. Totodată paremiile sunt considerate formule performative deoarece dinamizează, îndemnând la acțiune. Spre exemplu, formule proverbiale cu valoare constatativă cum ar fi *Cine sapă groapa altuia, cade singur în ea, Graba strică treaba* sau *Lupul își schimbă părul, dar năravul ba* induc prin actualizare contextuală îndemnuri cu valoare performativă de genul « *nu face rău altuia* », « *nu fi grăbit* » sau « *nu fi ipocrit* ». Putem afirma că, prin intermediul formulelor paremistice în discurs, pot apărea reacții emoționale ce se pot concretiza în formulări expresive ori directive ce îndeamnă la acțiune. În același timp, prin exemplele analizate, am subliniat valența cognitivă a paremiilor și cele mai importante funcții discursive ale acestora, și anume :

1. Sistematizarea: formula paremistică este succintă si crează conexiuni între elementele constitutive ale realității.
2. Reliefarea: paremiile sunt adevărate "basoreliefuri cognitive" acestea fiind " modele în relief" ale moștenirii culturale pe care o exprimă într-un act discursiv.
3. Condensarea: formulele paremistice reprezintă acte de limbaj ce reflectă înțelepciunea și experiența colectivă dar și o anume dinamică de clasificare a evenimentelor în categorii, paradigme de gândire și tipare de limbaj.
4. Ancorarea : paremiile îndeplinesc și rolul de a fixa înțelesuri îndeplinind totodată și rolul de a pune în evidență existența și importanța unor « scheme narative și imagistice nucleare ».

BDD-V2073 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 21:00:24 UTC)

5. Evaluarea : o altă caracteristică a paremiilor este că acestea au un caracter evaluativ oglindind atât judecăți cât și atitudini față de acestea, proprietate ce îngăduie interpretarea paremiilor ca acte indirecte de limbaj.

6. Orientarea : există situații când paremiile au capacitatea de a direcționa discursul său de a se adapta unui curs discursiv. Iar « ca entități simbolice care dau seama despre arhitectura cognitivă a unei comunități, proverbele funcționează ca oglinzi sau ca ecouri discursive » [12].

ACKNOWLEDGEMENT: RO: „Această lucrare a beneficiat de suport financiar prin proiectul "Excelență interdisciplinară în cercetarea științifică doctorală din România – EXCELLENTIA" cofinanțat din *Fondul Social European*, prin *Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013*, contract nr. POSDRU/187/1.5/S/155425."

EN: "This work was supported by the project " Interdisciplinary excellence in doctoral scientific research in Romania - EXCELLENTIA" co-funded from the European Social Fund through the Development of Human Resources Operational Programme 2007-2013, contract no. POSDRU/187/1.5/S/155425."

BIBLIOGRAFIE :

1. ANSCOMBRE, J.-C. ,1994, Proverbes et formes proverbiales : valeur evidentielle et argumentative. *Langue française* 102, pp. 95-107.

2. ANSCOMBRE, J.-C., 2000, Parole proverbiale et structure métrique, *Langages* 139, pp. 6-26.

3. AUSTIN John Langshaw ,1970, *Quand dire, c'est faire*, Paris, Seuil.

4. DUMISTRACEL, S., 2006, *Limbajul publicistic*, Iaşi, Institutul European.

5. HOFFMAN/ HONECK , 1980, *Cognition and Figurative Language*. Lawrence Erlbaum, Hillsdale, New Jersey.

6. NORRICK, N.R. ,1981, "*Proverbial Linguistics: Linguistic Perspectives on Proverbs.* Trier: L.A.U.T., 1981

7. RUXANDOIU, P., 1972, Proverbul, element de educaţie, în: *Educaţie şi limbaj*, Bucureşti, p. 171-200

[12] HOFFMAN/ HONECK , 1980, Cognition and Figurative Language. Lawrence Erlbaum, Hillsdale, New Jersey, p. 186

BDD-V2073 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 21:00:24 UTC)

8. SPERBER, D., WILSON, D. ,1986 / 1989, trad. fr., *La Pertinence. Communication et cognition*, Paris, Editions de Minuit.

BDD-V2073 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 21:00:24 UTC)